

CONFERENZE 141

LUDWIK ZAMENHOF
OKAZE DE LA CENTA DATREVENO
DE LA MORTO

ACCADEMIA POLACCA DELLE SCIENZE
BIBLIOTECA E CENTRO DI STUDI A ROMA

CONFERENZE 141

LUDWIK ZAMENHOF
OKAZE DE LA CENTA DATREVENO
DE LA MORTO

Aktoj de la kunveno
Romo, 11 decembro 2017

ROMA 2018

Eldonita de
ACCADEMIA POLACCA DELLE SCIENZE
BIBLIOTECA E CENTRO DI STUDI A ROMA
vicolo Doria, 2 (Palazzo Doria)
00187 Roma
tel. +39 066792170
e-mail: accademia@rzym.pan.pl
www.rzym.pan.pl

Eldondo financata de Accademia Polacca delle Scienze

Tradukado de la itala:

MICHELA LIPARI (TEKSTO DE F. A. PENNACCHIETTI)

NICOLA MINNAJA (TEKSTO DE REGGLANI)

Grafika projekto:

ANNA WAWRZYNIAK MAOLONI

Tecnika redaktado:

BEATA BRÓZDA

Enpaĝigo kaj presado:

EDO – JAKUB ŁOŚ

ISSN 0239-8605

ISBN 978-83-63305-62-8

E N H A V T A B E L O

MICHELA LIPARI

ENKONDUKO

➔ 7

FABRIZIO ANGELO PENNACCHIETTI

LA ZAMENHOF-OJ ANTAŬ LUDWIK ZAMENHOF

➔ 11

DAVIDE ASTORI

LA SOCI-POLITIKA ENGAĜIĜO DE ZAMENHOF

➔ 17

NICOLA REGGIANI

ZAMENHOF, ESPERANTO KAJ LA IDEO DE UNIVERSALA LINGVO

➔ 29

BERNHARD TUIDER

HISTORIO KAJ TUTMONDA DISVASTIĜO DE ESPERANTO

➔ 41

JAVIER ALCALDE

POLITIKAJ ASPEKTOJ EN LA HISTORIO DE LA ESPERANTO-MOVADO

➔ 55

CARLO MINNAJA

MONDA LITERATURO EN ESPERANTO, ESPERANTA LITERATURO EN LA MONDO

➔ 65

ALICJA SAKAGUCHI

KRITERIOJ POR LA KONSTRUO DE INTERNACIAJ PLANLINGVOJ

➔ 75

ILONA KOUTNY

DE LA PLANLINGVO DE ZAMENHOF ĜIS NATURE DISVOLVIĜANTA LINGVO:
ETAPOJ DE LA EVOLUO DE ESPERANTO

➔ 89

IDA STRIA

VIVANTA LINGVO. ĈU EKZISTAS UNUECA BILDO DE LA MONDO DE ESPERANTISTOJ?

➔ 99

FEDERICO GOBBO

CENT JAROJN POSTE: LA ZAMENHOFA FILOZOFIO KAJ ESPERANTO

➔ 107

POLITIKAJ ASPEKTOJ EN LA HISTORIO DE LA ESPERANTO-MOVADO

MALSAME OL CENTOJ DA SIMILAJ LINGVO-PROJEKTOJ, ESPERANTO iĝis vivanta lingvo, kiu travivis la morton de ĝia iniciatinto. Laŭ kelkaj fakuloj, tio ŝuldas al la fakto, ke ĝi enhavas etikajn valorojn, kiuj ebligis ĝiajn subtenantojn venki malfacilajn momentojn de dividoj kaj persekutoj.¹ Tio estas, Zamanhof postlasis sian homisman kaj pacisman sintenon al socia movado kreita de la apogantoj de tiu ĉi internacia lingvo. Komprenita diversmaniere, tiu interna ideo influis politike en pluraj historiaj momentoj. Mi ne celas enciklopedie klarigi ĉiujn el ili. Tamen, mi prezentos aron da ekzemploj, kiuj kune montras kompleksan kaj nuanc-plenan soci-politikan bildon de la Esperanto-movado.

La strukturo de la artikolo estas jena. Unue, mi mencias la funkcion de Esperanto ene de la proleta movado. Due mi pritraktos la subpremadon, kiun multaj esperantistoj suferis en malsamaj diktaturoj. Trie, mi analizos iom pli detale la rolojn luditajn de tiu ĉi internacia lingvo dum la Hispana milito. Kvare, mi argumentos, ke esperantismo kaj pacismo estas tre proksimaj vortoj. Kvine, mi priskribos la humanan agadon de kelkaj esperantistoj, kiuj riskis siajn vivojn por konstrui mondon pli justan kaj dignan. Konklude,

1] Vidu, ekzemple, R. Garvía, *Esperanto and Its Rivals. The Struggle for an International Language*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2015.

mi defendos, ke indas valorigi kaj de fakuloj, kaj de aktivuloj, la politikan dimension de Esperanto (kaj de ĝiaj subtenantoj).²

LA LATINO DE LA PROLETAR’

Kiam oni esploras la rilatojn inter Esperanto kaj politiko, ofte aperas forta ligo kun la proleta movado. En Francio, ĉefe kun la komunismo. En aliaj mondopartoj, kiel Hispanio sed ankaŭ en Orienta Azio, tio kutime okazas kun la anarkiismo.³ Internacie, estas konata la rolo ludata de asocioj kiel Sennacieca Asocio Tutmonda (SAT), kiu dum la intermilita epoko influis samnivele kiel la neŭtralaj esperantaj asocioj. Kvankam ĝi havis malpli da rimedoj ol la burĝa esperantistaro, SAT sukcese produktis gravajn ilojn de la esperantismo, ekzemple la Plenan Ilustritan Vortaron.⁴ Ĉu tio estas hazardo aŭ ĉu tio okazis ĉar la laboristoj komprenis, ke la interna ideo rilatas al (klasbatala) solidareco inter homoj kaj homoj kaj tial ili pli sinofere pritraktis la aferon?

Historie, la neceso de internacia helplingvo jam estis en la tagordo de pluraj Internacioj kaj kunvenoj de la proleta movado eĉ antaŭ la publikigo de la unua zamenhofa gramatiko en 1887.⁵ Tial, Esperanto enŝoviĝis perfekte en tiaj idealismaj medioj. Oni vidis ĝin kiel efikan komunikilon por unuiĝi kun la proletoj de aliaj landoj, tiel superante la lingvajn kaj naciismajn barilojn, kiujn uzis la kapitalo por subpremadi la laboristojn. Aldone, temis pri lingvo (relative) facile lernebla, eĉ de homoj, kiuj laboris dekon da horoj ĉiutage en fabriko aŭ en la kamparo. Ĝis tiam internacia komunikado okazis pere de malmultaj instruitaj homoj, scipovantaj diversajn (Eŭropajn) lingvojn. La *latino de la proletoj* kapablis demokratiigi tiun sistemon, pri kiu nur profitis la ekonomian kaj politikan eliton.

Okaze de la 5-a Universala Kongreso en 1909, Zamenhof alparolis la lokan proletaron en Barcelono, konfesante ke la estonteco de la lingvo

2] Kvankam la politika flanko de Esperanto ankaŭ rilatas al debatoj pri lingva justeco, lingva diskriminacio ktp, mi ne pritraktos ilin ĉi tie. Koscie kaj intence mi fokusigos pri la politikaj aspektoj ekster tiu lingva dimensio.

3] Por la hispana kazo, vidu la duan ĉapitron de D. Marin, *Anarquistas. Un siglo de movimiento libertario en España*, Barcelono, Ariel, 2010. Por la japana kazo, vidu S. Konishi, *Provincialising the State: Symbiotic Nature and Survival Politics in PostWorld*, en: *New Worlds from Below. Informal life politics and grassroots action in twenty-first-century*, kun. de T. Morris-Suzuki kaj E. Jeong Soh, ANU Press, 2017, pp. 15-36, alirebla je: <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1pwt47.6>

4] Vidu V. Markov, “*Sennacieca Asocio Tutmonda: no importando a ideologia, um ponto de encontro duradouro dos trabalhadores esperantistas*”, en: *O Esperanto além da língua*, kun. de G. Fians kaj F. Pita, Porto Velho – Rondônia, Brazilo, Temática Editora, 2017, pp. 216-229.

5] Vidu la unuan ĉapitron de T. Abelló, *Les relacions internacionals de l’anarquisme català*, Barcelono, Edicions 62, 1987.

ligiĝas al la laborista movado.⁶ Poste, la mondmilitoj ŝajnis pravigi lin, ĉar ili forte batis, kaj la klopodojn de la klasa uniĝo fronte al la patriotismo, kaj la utopiajn movadojn celantajn homan interfratiĝon, kiel Esperanton. Krome, la totalismaj reĝimoj de tiu periodo persekutis esperantistojn, ne nur metafore, sed ankaŭ fizike.

LA DANĜERA LINGVO

Kiel klarigas la jam klasika verko de Ulrich Lins, pluraj diktaturoj konsideris esperantistojn kiel siajn malamikojn.⁷ Hitler kaj Stalin, interalie, eksplicite klopodis ekstermi tiajn danĝerajn homojn. Ili timis ilin, ĉar “Esperanto peras nekontroleblajn pensojn kaj kontribuas al malfirmigo de la nacia lojaleco”.⁸ Kiel pruvo, ili montris la internaciajn kontaktojn, kiujn esperantistoj havis danke al sia nekontrolebla lingvo.

Interese estas, ke tia persekuto okazis en diktaturoj de malsama signo. El tiu perspektivo, la politika dimensio de Esperanto rilatas ne nepre rilatas al konkreta ideologio, sed pli ĝenerale al la libero, al la libera pensado, kaj ankaŭ al la pacismo de la interna ideo, kiu faciligas rektajn internaciajn rilatojn. Temas pri valoroj, kiuj ne kongruas kun la agresema naciismo postulata de totalismaj reĝimoj.

Tamen, la Esperanto-movado estas heterogena, inkludanta homojn el ĉiu kredo kaj socia kondiĉo. Tiel, ankaŭ ekzistis esperantistoj, kiuj subtenis tiujn reĝimojn pro ideologio aŭ (plej ofte) kiel strategio por supervivi ekstreme malfacilan periodon kiel esperantistoj kaj eĉ kiel homoj.⁹

Ĝenerale, on povas diri ke la esperantistoj suferis en kuntekstoj kiam ankaŭ la libero suferis. Kaj tio okazis (kaj okazas) ne nur en diktaturoj. Konata ekzemplo de demokratia reĝimo, kiu grandskale subpremis suspektindajn personojn, estis Usono dum la makartismo.¹⁰ Denove esperantistoj persekutis

-
- 6] Vidu F. Poblet, *La Universala Kongreso de Esperanto de 1909 en Barcelono*, Barcelono, Kataluna Esperanto-Asocio, 2008.
- 7] Vidu U. Lins. *La danĝera lingvo. Studo pri la persekutoj kontraŭ esperanto*, 3a eldono, Roterdamo, Universala Esperanto-Asocio, 2016. Vidu ankaŭ U. Lins, *La danĝera lingvo. Studo pri la persekutoj kontraŭ esperanto*, 2a eldono, Moskvo, Progreso, 1990.
- 8] Vidu la intervjuo kun Ulrich Lins *Novaj detaloj pri persekuto de esperantistoj trovitaj*, “Libera Folio”, 26 de Septembro de 2016, alirebla je: <http://www.liberafolio.org/2016/09/26/novaj-detaloj-pri-persekuto-de-esperantistoj-trovitaj/>
- 9] Menciinda kazo tiurilate estas Adalberto Smit, nederlanda esperantisto, kiu subtenis nazismon. Vidu T. Jung, *Ĉiu-Ĉiun. Sep jardekojn en la Esperanto-movado. Memorajoj de 86-jara optimisto*, Antverpeno kaj La Laguna, Stafeto, 1979, p. 269.
- 10] Tiun temon iom pritraktas I. Lapenna, U. Lins kaj T. Carlevaro, *Esperanto en perspektivo: faktoj kaj analizoj pri la internacia lingvo*, Roterdamo, Universala Esperanto-Asocio, 1974. Vidu ankaŭ E. Schor, *Bridge of Words: Esperanto and the Dream of a Universal Language*, Novjorko, Metropolitan Books, 2016.

aliajn esperantistojn. Ĉu tio malebligas nin ligi la internacian lingvon kun la konkretaj valoroj ĵus menciitaj?

Simila dilemo aperas kiam oni konsideras la esperantan agadon en intercivitanaj militoj, kie nature esperantistoj batalas kontraŭ esperantistoj. Tiurilate, la Hispana milito (1936-1939) aparte esplorindas pro la riĉeco de roloj luditaj de la internacia helplingvo. Ĝia ekzameno helpas al ni lumigi la politikan dimension de la Esperanto-movado.

ESPERANTO EN LA HISPANA MILITO

En Julio de 1936 parto de la hispana armeo ribelis kontraŭ la lauleĝa respubliko en Hispanio kaj ĝia maldekstra koalicia registaro. Tamen, la rapida puĉo celita de la militistoj fiaskis pro la rezistado de la popolo en pluraj regionoj de la lando. Tiel ekis milito (ne nur inter hispanoj), kiu daŭris tri longajn jarojn. La venko de la ribeluloj en 1939 signifos kvar jardekojn de faŝisma diktaturo en unu el la plej totalismaj reĝimoj de la pasinta jarcento. Kiel vidote, la roloj de la esperantistoj dum la Hispana milito spegulis la politikajn nuancojn de la tiea Esperanto-movado. Laŭ Del Barrio kaj Lins, “en la esperantista movado troviĝis personoj dekstraj kaj maldekstraj, homoj do, kiuj baldaŭ alfrontis unu la alian en la batalkampoj.”¹¹ Tiel, hispanaj esperantistoj batalis ambaŭflanke, kvankam sia partopreno en la milito malsamis kvante kaj kvalite. Dum kelkaj (ĉefe militistoj kaj religiuloj) aliĝis al la ribela flanko, inter la respublikanoj Esperanto estis elemento pli regule kaj vaste uzata, ekzemple por propagandaj celoj; interalie, de la komunistoj kaj de la anarkiistoj, de la kataluna registaro kaj ankaŭ de internaciaj brigadistoj.

En la lukto kontraŭ la faŝismo, oni eĉ klopodis krei tutan roton de esperantistoj, nomita *kolumno Antaŭen*.¹² Kvankam fine tiu ideo ne efektiviĝis,¹³ tio tamen montras, ke en la respublikana flanko partoprenis internaciaj brigadistoj, kiuj scipovis Esperanton. Anekdote, kelkaj el ili estis atletoj.

Fakte, inter la unuaj eksterlandanoj en la demokratia armeo menciindas dekoj da atletoj, kiuj vojaĝis al Barcelono por partopreni la Popolajn Olimpiajn

11] La ĉefa referenco pri 3. Esperanto en la Hispana milito estas T. Del Barrio kaj U. Lins, “*La utiligado de Esperanto dum la Intercivitana Hispana Milito*”, en: *Historio de Esperanto en la Kataluna Landaro*, kun. de F. Poblet kaj H. Alòs, Barcelono, Kataluna Esperanto-Asocio, 2010, alirebla je: <http://www.nodo50.org/esperanto/artik68.htm>. Mi varme konsilas ĝian legadon por scii pliajn detalojn, inkluzive de kromaj roloj de Esperanto en la Hispana milito.

12] Vidu la anoncojn prie en la hispana ĵurnalo *La Vanguardia* la 27-an de Aŭgusto, 30-an de Aŭgusto kaj 6-an de Septembro de 1936.

13] Vidu la esploron faritan tiurilate de J. Hierai, *Hispana, Kataluna, Mangada – verkoj de Dil Avia*, Osaka, Riveroj, 2003. Ankaŭ konfirmis al mi tiun ĉi neefektivigon Eduardo Vivancos, veterano de la Hispana milito, en intervjuo farita en Toronto la 15-an de Majo de 2017.

Ludojn.¹⁴ Okazinta kiel bojkoto al la Olimpiaj Ludoj de Berlino samjare, la popola evento kunigis milojn da sportemuloj. Inter ili, abundis la grupoj, kiuj ne estis bonvenaj en la nazia ludoj, kiel komunistoj kaj judoj. Ĝenerale, temis pri homoj venintaj el proletaj medioj, en kiuj ne mankis esperantistoj. Sekve, Esperanto estis unu el la lingvoj uzataj de la organizantoj de tiuj olimpikoj,¹⁵ kiuj kunordigis la tradukan servon en la internacia lingvo kun la Kataluna Esperanto-Federacio.¹⁶ Inter la membroj de la plenumkomitato de tiu sporta evento ĉefrolis Jaume Miravittles, multflanka intelektulo kaj ankaŭ esperantisto.

Kiam ekis la milito, Miravittles iĝis Komisararo pri Propagando de la kataluna registaro, kunordigante teamon de preskaŭ 150 homoj.¹⁷ Tiu komisarejo produktis diverslingve propagandajn eldonaĵojn, afiŝojn kaj filmojn. En Septembro de 1937 ĝi organizis grandan ekspozicion pri la 50-a datreveno de la internacia lingvo dum semajno plena de prelegoj kaj artaĵoj, pri kiuj detale raportis la gazetaro.¹⁸ Kongrue kun la alianco en la respublikana flanko inter maldekstruloj kaj katalunistoj, la temoj de tiuj prelegoj kombinis interalie laboristajn interesojn kaj tiujn de la kataluna naciismo.¹⁹ En tia agado, la komisarejo kunlaboris kun la Kontraŭfaŝista Esperanto-Komitato de Katalunio, kiu kunigis ĉiujn esperantajn grupojn aktivajn en Katalunio. Dum la funda kunveno de tiu komitato, Miravittles publike diris: “Mi esperas, ke Esperanto helpas al la rapida venko super la faŝismo kaj al la instaligo de paco

-
- 14] La inaŭguro de tiuj ludoj estis planita por la 19-an de Julio, sed la puĉo malebligis ĝian okazon. Tiun eventon priskribas la tiama partopreninto Eduardo Vivancos en teksto verkita katalune en 1992. Vidu ĝin esperante, “*La aliaj Olimpiaj Ludoj en Barcelono*”, en E. Vivancos, *Mia taglibro (1937-1938) kaj aliaj tekstoj*, komentitaj kaj traduktitaj de J. Alcalde, Madrido, SATeH, preseje.
- 15] Konata bildo de organiza budo de la Olimpiaj Ludoj montras indikojn en kelkaj lingvoj. Krom la kataluna, ili estas en la hispana, angla, franca kaj en esperanto: *informado, turismo, loĝigado*. Vidu ĝin en jena artikolo de la hispana ĵurnalo *El País* publikigita la 19-an de Julio de 2016, alirebla je: https://elpais.com/ccaa/2016/07/18/catalunya/1468872650_817020.html
- 16] Vidu anoncon publikigitan en *La Vanguardia* la 10-an de Julio de 1936 de Kataluna Esperanto-Federacio. Tiu anonco celis kontakti esperantistojn interesitajn pri helpado en tiu servo de tradukado kaj interpretado por la alvenontaj esperantaj sportemuloj.
- 17] Vidu la organizan strukturon de tiu Komisararo pri Propagando en E. Pujol kaj R. Pascuet, *La revolución del bon gust. Jaume Miravittles i el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936 – 1939)*, Barcelono, Viena, 2007, p. 56.
- 18] Vidu la artikolojn publikigitajn prie en *La Vanguardia* inter la 28-a Augusto kaj la 12-a Septembro 1937.
- 19] Inter la unuaj, *Esperanto kaj la unuiĝo de la proleta klaso*, de F. Miró, kaj *Esperanto kaj la plibonigo de la proletaro*, de F. Surinyac. Pri la duaĵ, *Natura patriotismo, politika patriotismo kaj Esperanto*, de akademiano Delfi Dalmau, kaj *Katalunio kaj la internacia lingvo*, de S. Roca. Aldone, aliaj konferencoj pritraktis la jenajn temojn: *Esperanto kaj la Ruĝa Kruco*, de F. Gorgues, *Esperanto kaj la blindulo*, de A. Martínez, kaj *Esperanto kaj la gazetaro*, de la ukraina ĵurnalista O. Kupperman. Kroma elstara preleganto estis Jaume Grau Casas, vicprezidanto de la Akademio de Esperanto.

kaj kulturo en nia lando”.²⁰ Ĉefa rezulto de tiu kunlaborado estis la eldono fare de la kataluna registaro de dusemajnaj gazetarkomunikoj en Esperanto. Jarojn post la milito, Miravitlles deklaris, ke tiuj gazetaraj komunikoj celis atingi la [internaciajn] anarkiistojn.²¹

Temis pri populara ideologio en la tiutempa Iberia Duoninsulo. Tiel, esperantaj anarkiismaj rondoj multnombris ankaŭ en Katalunio ekde la unuaj jardekoj de la 20-a jarcento kaj intense aktivis dum la milito. Jam en julio 1936 aperis *Informa Bulteno*, eldonita de la sindikato CNT en Barcelono kaj disvastigita internacie. En Bulgario, ekzemple, tiu bulteno helpis al la varbado de novaj brigadistoj por la respublikana flanko.²² Aliflanke, proletaj partioj, kiuj eldonis esperantlingvajn bultenojn estis la marksisma sed kontraŭstalinisma POUM (*Informa Bulteno POUM* kaj *La hispana revolucio*), kaj la kataluna komunisma PSUC (*Informoj pri Hispanio* kaj *Unueco*). Pli ligita al ortodoksa komunismo kaj altkvalite redaktita estis *Popola Fronto*, eldonita de la Grupo Laborista Esperantista de Valencio kaj atinginta 5000 ekzemplerojn. Aldone, pluraj el ili (kaj ankaŭ aliaj partioj kaj sindikatoj) regule elsendis radie en Esperanto.

Post la ribela venko, multaj esperantistoj ekziliĝis kaj suferis la terurajn kondiĉojn de la francaj koncentrejoj, inkluzive de la francaj kolonioj en Afriko, sed ankaŭ en la germanaj kampoj.²³ Aliaj restis en Hispanio kaj suferis siavice la subpremadon de la diktaturo. La esperanta movado en Hispanio tre malfacile reaktivis, kaj tio nur povis okazi danke al la apogo de esperantistoj ene de la venkinta flanko, ĉefe el religiaj medioj.

Tiu ĉi (milita) konflikto montras la kompleksan de la esperanta movado el ideologia perspektivo. Ja veras, ke estis Esperantistoj en ambaŭ flankoj. Ja veras, ke kelkaj el ili estis faŝistoj. Tamen, kaj kvante kaj kvalite, la rolo de Esperanto inter la respublikanoj klare superis tiun de la ribela flanko, kiel atestita de la jena anekdoto. En majo de 1938 okazis epika fuĝo de 795 homoj de malliberejo en Ezkaba, en la Navara regiono. Ŝlosila aspekto

20] Vidu F. Poblet, “*Serĉante universalan lingvon: La esperantista movado en Katalunio*”, en: *Historio de Esperanto en la Kataluna Landaro*, kun. de F. Poblet kaj H. Alòs, Barcelono, Kataluna Esperanto-Asocio, 2010, pp. 253-260.

21] Vidu E. Boquera, *La batalla de la persuasió durant la Guerra Civil. El cas del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*, doktora disertacio, Universitat Ramon Llull, Facultat de Comunicació i Relacions Internacionals Blanquerna, Departament de Comunicació, 2015, p. 304.

22] Vidu N. Mladenov, *Esperantistoj en la Hispana Civitana Milito*, “*Bulgara Esperantisto*” n. 2, 1987, pp. 4-5. Citita en T. Del Barrio kaj U. Lins, “*La utiligado de Esperanto dum la Intercivitana Hispana Milito*”, en: *Historio de Esperanto en la Kataluna Landaro*, kun. de F. Poblet kaj H. Alòs, Barcelono, Kataluna Esperanto-Asocio, 2010.

23] Vidu la kortuŝan taglibron en la francaj koncentrejoj de J. Grau Casas, *Tagoj kaj ruinoj*, elstare tradukita kaj komentita de Miguel Fernández, Madrido, SATeH, 2017.

pri tiu esplorinda aventuro estis la uzo de Esperanto kiel komunika lingvo inter pluraj organizantoj de la fuĝo.²⁴ Kompreneble, ĝi nur povis roli kiel sekreta lingvo, ĉar la gardistoj ne scipovis ĝin. Ĉu tio estis hazardo aŭ ĉu ĝi okazis nature, ĉar la valoroj ligataj al la internacia lingvo pli kongruas kun tiuj defenditaj de la respublikanoj kaj pro tio Esperanto estis multe pli disvastigita inter ili ol inter la faŝistoj?

Kroma paradokso kuŝas en tio, ke ne malgranda kvanto da esperantistoj, kiuj batalis kontraŭ la faŝismo dum la Hispana milito (kaj ne nur) estis elkoraĵ pacistoj, kiuj tamen en eksterordinaraj cirkonstancoj decidis agi kontraŭnature. Por profundigi tiun ĉi temon, la jena sekcio pritraktos la ligan inter Esperanto kaj pacismo.

LA PACISMA ALIRO

En la kadro de pasinta verkado plurfoje mi esploris la rilaton inter esperantismo kaj pacismo.²⁵ Interalie, mi argumentis, ke dum la tempo de Zamenhof, temis pri vortoj tre intime ligataj. Unuflanke, pacistoj konsideris Esperanton kiel neperfortan ilon de siaj pensado kaj agado. Dume, esperantistoj ofte decidis lerni la lingvon por kontribui al pli justa kaj paca mondo. Jam la iniciatinto de la lingvo forte substrekis tiun ĉi rilaton, foje iom naive, sed ĉiam konvinkita de la potencialo de neŭtrala helplingvo por nemilita transformo de etnaj (kaj ne nur) konfliktoj.

Tiam abundis pacistoj el diversaj tendencoj (religia, ina, scienca, militrezistanta, proleta internaciisma), kiuj subtenis Esperanton. Inter la plej konataj, menciindas Émile Peltier, Josef Metzger, Albert Ŝkarvan, Henri Lafontaine, Felix Moscheles, Gaston Moch, William T. Stead kaj

24] Vidu F. Ezkieta, *Los fugados del Fuerte de Ezkaba*, edición revisada, Arre, Navaro, Hispanio, Pamiela, 2017.

25] Vidu J. Alcalde, "Pacifism", en: *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements*, kun. de D. A. Snow, D. Della Porta, B. Klandermans kaj D. McAdam, Blackwell Encyclopedias in Social Sciences, Hoboken, New Jersey, Wiley-Blackwell, 2013; J. Alcalde, *Esperanto kaj neperforto*, "Global Education Magazine" n. 2, 2013, pp. 60-64, alirebla je: <http://www.globaleducationmagazine.com/esperanto-kaj-neperforto>; J. Alcalde, *Esperantistes en un mún eterne militanta: en el centenari de la mort de Zamenhof*, "Kataluna Esperantisto", n. 367 (133), 2017, pp. 33-37; J. Alcalde, *Pacaj klopodoj. La praktika internaciismo de Esperanto*, en *Antaŭ jarcento. Esperanto kaj la unua mondmilito*, kun. de J. Alcalde kaj J. M. Salguero, Parizo, 2018, pp. 333-340; J. Alcalde, *La pacisma aliro*, en: *Aliroj al esperanto*, kun. de C. Kiselman, R. Corsetti kaj P. Dasgupta, Dobřichovice, Ĉeĥio, Kava-Pech, 2018, pp. 9-24; J. Alcalde, *The Esperanto Movement and Pacifism in Zamenhof's time: a special relationship*, en *The Heritage and Legacy of Ludwik Lejzer Zamenhof: Between Judaism and Esperanto*, kun. de F. Gobbo, kaj L. R. Feierstein, Berlino, Hentrich & Hentrich, preseĵe. Vidu ankaŭ U. Lins, *La laboro de Universala Esperanto-Asocio por pli paca mondo*, "Esperanto Documents", n. 36 E, Roterdamo, Universala Esperanto-Asocio, 2000.

Alfred Fried. Koncerne la gvidantojn de la esperanta movado, profunde pacisman sintenon montris interalie Hector Hodler, Edmond Privat, Lanti kaj multaj aliaj.

Pli freŝ-date, UNESKO rekonis la esperantan kontribuon (konkrete, de Universala Esperanto-Asocio, UEA) al la celoj de tiu institucio por kompreniĝo inter la popoloj kaj por atingo de pacaj socioj pere de kulturaj, sciencaj kaj edukaj interŝanĝoj.²⁶ Ekzemplo de tia praktika uzo de Esperanto estis la humana agado, kiun esperantistoj plenumis en malsamaj historiaj momentoj, inkluzive de la poŝta perado dum la mondmilitoj fare de UEA. Alia memorinda evento okazis post la unua mondmilito, kiam tricent aŭstraj infanoj trovis rifuĝon en Hispanio danke al la perado de hispanaj kaj aŭstraj esperantistoj.²⁷

Ĝis nun mi pritraktis la multflankan kolektivajn agadon de esperantistoj kiel socia movado. Verŝajne, tio ja ebligas nin defendi la rilaton inter Esperanto kaj la socia mobilizado por pli justa mondo. Tamen, kio pri individua agado? Ĉu la esperantaj valoroj influas individuojn en ilia ĉiutaga vivo? Kaj en ekstremaj situacioj? Ĉu ilia esperantisteco ebligas ilin kondukti pli humane, eĉ akceptante personajn riskojn? Tiel mi argumentos en la lasta sekcio de tiu ĉi artikolo.

HUMANA AGADO

La historio de la esperanta movado enhavas aron de etikaj faroj, pri kiuj respondecas konataj kaj malpli konataj esperantistoj.²⁸ Mi mencias kelkajn el ili. Unue, Domènec Massachs (1891-1965), barcelona anarkiisto, kiu klopodis murdi diktatoron pere de ponardo. Profunde pacisma, li prenis tiun decidon por damaĝi nur la hispanan registestron. Tial kompreneblas lia kurioza metodo, kiu verŝajne estis destinita al fiasko. Post pluraj periodoj en malliberejo, Massachs daŭrigis pasie sian taskon kiel instruiston de Esperanto. Alia memorinda esperantisto kiu efektivigis grandan sinoferon estas Alice Herz (1882-1965). Juddevena germanino, ŝi migris kune kun sia filino Helga al Usono por fuĝi de la nazia reĝimo. Tie ŝi aktive partoprenis la

26] Vidu la tiurilatajn rezoluciojn de Montevideo en 1954 kaj de Prago en 1985. Aldone, en 2017 UNESKO rememoris la centjarigon de Zamenhof.

27] Vidu L. Cortès, *Els nens austriacs acollits a Osona (1920-1923)*, "AUSA", n. XXV (167), 2011, pp. 209-247, alirebla je: <http://www.raco.cat/index.php/ausa/article/viewFile/248029/332117>. Vidu ankaŭ B. Tuidar, "Esperanto en Aŭstrio ĉirkaŭ la unua mondmilito", en: *Antaŭ jarcento. Esperanto kaj la unua mondmilito*, kun. de J. Alcalde kaj J. M. Salguero, Parizo, SAT, 2018, pp. 319-329.

28] La interesita leganto trovos pliajn detalojn pri tiuj kaj aliaj similaj homoj en 'Memorindaj Esperantistoj', konstanta rubriko, kiun mi aperigas en *Heroldo de Esperanto* ekde la unua numero de la jarolekto 2017.

Internacian Ligon de Virinoj por Paco kaj Libero, kaj interesiĝis pri la militaj konfliktoj okazintaj en Sud-Orienta Azio. Pere de lokaj pacistoj ŝi informiĝis diverslingve, inkluzive de Esperanto. Fine, influita de la neperforta rezistado de Budhanaj monaĥoj, Alice Herz decidis sinbruligi kiel protesto kontraŭ la rolo de la usona registaro en la Vietnamana milito.

En tiu ĉi mallonga listo de homamaj figuroj elstaras la sveda Valdemar Langlet (1872-1960), kiu havis aventurplenan vivon. Ekzemple, je la komenco de la dudeka jarcento li vojaĝis ĉevalrajde tra kelkaj landoj. Tiel li konatiĝis kun Leo Tolstoj kaj kun aliaj esperantaj pioniroj. Langlet kaj lia edzino, la esperantistino Nina Borovko, estas agnoskitaj kiel Justuloj inter la Popoloj por savi milojn da judojn en Budapeŝto dum la dua mondmilito pere de diplomatia ilo, kiu inspiros interalie la agadon de Raoul Wallenberg. Alia esperantisto agnoskita kiel Justulo inter la Popoloj estas la ĉeĥa Premysl Pitter, kiu iĝis internacia pacisma aktivulo pro siaj travivaĵoj dum la unua mondmilito. Rakontas lia intima kunlaborantino Olga Fierz, ke ili ekkonatiĝis en la 1920 jaroj dum kunveno de la Internacio de Militrezistantoj, kie Pitter prelegis favore al Esperanto. En la 1940 jaroj Pitter kaj Fierz (ankaŭ ŝi estas Justulo inter la Popoloj) ne nur savis judojn kaj aliajn persekutatojn de la nazia reĝimo; post la fino de la milito, ili simple protektis centojn da germanaj infanoj de la venĝa konduto de la ĉeĥoslovaka loĝantaro.

Krome menciindas la irlanda Francis Sheehy-Skeffington (1878-1916). Pioniro en la defendo de inaj rajtoj, li edziĝis al inisma aktivulino Hanna Sheehy, kies propran familinomon li adoptis kiel parton de sia nomo. Longtempa pacisto kaj subtenanto de neperforto, li estis tamen arestita kaj mortpafita de la brita armeo dum la Paska Ribelo en 1916. Fine, ni substreku la vivon de la usonano William Pickens (1881-1954), la unua konata nigra esperantisto. Post sia lernado de la internacia lingvo en 1906, li korespondis kun tutmondaj samideanoj, kaj diplomiiĝis de la Brita Esperanto-Asocio. Pickens estis ankaŭ pra-aktivulo pri la rajtoj de la Afrik-usonanoj, kiujn li publike defendis jam dum la unua mondmilito.

Jen ekzemploj de radikala humanismo fare de homoj, kiuj decidis oferi parton de siaj vivoj pro profunde homisma konvinko, en kiu Esperanto estis ŝlosila elemento. La serio de nomoj povus daŭrigi preskaŭ senfine. Temas pri diverslandaj kaj diverskondiĉaj viroj kaj virinoj, kiuj aktivis pacisme, kontraŭfaŝisme, inisme, solidare ktp, kvankam ne nepre pere de rekta uzo de Esperanto. Ĉu la internacia lingvo tamen ludis iun rolon tiusence? Ĉu eble estis tiu konvinko, tiu idealo enhavanta ilian esperantistecon, kiu permesis ilin agadi plej kohere eĉ en la plej malfacilaj cirkonstancoj?

KONKLUDE

Esperanto estas lingvo, sed ne nur. Ĝi ankaŭ ĉefrolas en la socia movado kreita de siaj subtenantoj. Tiu movado havas politikajn valorojn inspiritajn de la zamenhofa etiko. Fakte, Esperanto estas esence politika.²⁹ El tiu perspektivo, fakuloj kiuj serioze studas tiun ĉi socian movadon nepre inkludu ĝian politikan flankon en siaj analizoj. Alikaze, tiaj esploroj restos minimume nekompletaj kaj verŝajne eĉ fuŝaj.

Kiel vidite, esperantistoj ofte aktivis por pli justa kaj senlima mondo en proletaj, pacismaj, kontraŭfaŝismaj kaj humanaj medioj. Kaj pro tio ili estis persekutataj. Temas pri kerna punkto de la esperanta movado kaj pro tio ĝi substrekindas ankaŭ de la aktivuloj, kvankam la nuntempa propagando preferas baziĝi sur pragmatikaj konsideroj pri profitoj kaj vantaĝoj.

Esperanto ja ligiĝas ankaŭ al komunumo, kiu renkontiĝas regule, kaj kiu ebligas plenan verdan vivon.³⁰ Tamen, eĉ en la erao de Interreto, tio ne sufiĉas. Nuntempe, la kvanto de homoj, kiuj lernas la lingvon multobligas, sed oni ne vidas ilin amase en la esperantaj asocioj. Atentinda malforto de novaj lernometodoj kiel Duolingo eble kuŝas en tio, ke ili ne sufiĉe emfazas la politikan dimension de la lingvo. Jen elemento, kiu povus helpi la lingvoscipovanton transiri al pli konscia fazo, kaj tiel iĝi aktivulo de la socia movado.

En tiu ĉi artikolo mi priskribis kaj analizis plurajn historiajn faktojn, sed mi ankaŭ lasis kelkajn demandojn intence malfermitaj. Tion mi faris por montri la neceson kaj bonvenigon de pliaj debatoj kaj esploroj pri tiuj ĉi temoj. Kara leganto, vi nun havas la parolon.

29] Similan aserton faras E. Schor, *Bridge of Words: Esperanto and the Dream of a Universal Language*, Novjorko, Metropolitan Books, 2016.

30] Pri Esperanto kiel komunumo, vidu G. Fians, “*A cultura e a comunidade esperantistas*”, en: *O Esperanto além da língua*, kun. de G. Fians kaj F. Pita, Porto Velho – Rondônia, Brazilo, Temática Editora, 2017, pp. 81-114.